

ПРАВО

Теорія та історія держави і права

УДК 340

Денис Басс *

ПРО ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується поняття «сучасна держава» як соціальний і культурний феномен, який перебуває в стадії розвитку і включає в себе широкий діапазон різномірних соціально-політичних явищ. Феномен сучасної держави проаналізовано через призму її основних функцій.

Ключові слова: держава, сучасна держава, функції сучасної держави.

Басс Д. Я. О функциях современного государства.

В статье исследуется понятие «современное государство» как социальный и культурный феномен, находящийся на стадии развития и включающий в себя широкий диапазон различных социально-экономических явлений. Феномен современного государства проанализирован через призму его основных функций.

Ключевые слова: государство, современное государство, функции современного государства.

Bass D. Ya. On the Functions of the Modern State.

The concept of modern state as a social and cultural phenomenon which is under development and includes a wide range of diverse social and political effects have been researched in the article. The phenomenon of the modern state is analyzed through the prism of its key functions.

Keywords: state, modern state, functions of modern state.

На рубежі тисячоліть людство опинилося на порозі нової епохи. Вже початок ХХІ століття безперечно показав, що швидкість змін, взаємозв'язок і взаємозалежність економіки, політики, культури різних держав є настільки високими, що досягають планетарних масштабів. Розпад біполярної системи світоустрою докорінно змінив геополітичну обстановку, потягнувши за собою, поряд з іншим, виникнення нових викликів і загроз міжнародній безпеці, ослаблення прогнозованості подальшого перебігу подій. Навряд чи хто, наприклад, міг ще рік тому передбачити ті драматичні події, в центрі яких опинилася Україна нинішнього року. За цих умов одним із найважливіших завдань науки є опрацювання проблем, пов'язаних з модернізацією різних сфер суспільного життя і трансформацією основних соціальних інститутів. До останніх, як відомо, належить держава.

Не викликає сумнівів, що нині визріла потреба у переосмисленні традиційних уявлень про державу. Глобалізація і пов'язані з нею процеси кинули безпрецедентний виклик колись непохитній позиції щодо «вічного існування держави як соціального інституту». При цьому виникає необхідність введення до наукового обігу і всебічного дослідження поняття «сучасна держава» як соціального і культурного феномена, який перебуває в стадії розвитку і включає в себе широкий діапазон різних соціально-політичних явищ. Насущною потребою є вироблення ознак, які відрізняють сучасну державу від традиційної. В теоретичному державознавстві загально визнано, що найбільш чітко сутність та соціальне призначення держави виявляються через її функції. Охарактеризувати сучасну державу через призму саме її функцій автор поставив в якості мети даної статті.

В юридичній науці проблема функцій держави належить до найбільш містких за змістом і обсягом матеріалу. Свого часу відомий дослідник М. В. Черноголовкін справедливо наголошував, що який би аспект теорії та практики державно-правового буття не був би взятий, він обов'язково виявить свій зв'язок – більший або менший – з питанням про функції держави [1, с. 5].

До наукового обігу поняття «функція» було вперше введено представниками природних наук (Лейбніц, Бернуллі) ще на рубежі ХVІІ – ХVІІІ ст. Воно і дотепер вживається, перш за все в математиці, для визначення залежності однієї перемінної величини від іншої. І хоч важко точно встановити, коли саме відбулася соціологізація та юридизація цього терміна, але вже в середині ХІХ ст. деякі науковці згадують про функції в соціологічному аспекті, а на початку ХХ ст. – і в державно-юридичному [2].

У вітчизняній юриспруденції проблема функцій держави не завжди належала до пріоритетних напрямків наукового пошуку. Дореволюційне правознавство питання щодо діяльності держави, її сутності та соціального призначення вирішувало головним чином за допомогою вивчення задач і цілей держави [3]. У працях К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна проблема функцій держави набула гострого

політичного забарвлення і часто використовувалася для характеристики держави. Але при цьому системного характеру ці праці не мали.

Жвавий інтерес до дослідження функцій держави у радянській юридичній науці з'явився після звітної доповіді, з якою виступив Й. Сталін на XVIII з'їзді ВКП(б) (1939 р.). У цій доповіді функції держави конкретизувалися стосовно змісту основних різновидів державної діяльності, обумовлених завданнями, що стояли на різних історичних етапах. Саме тоді пролунали ідеї щодо зовнішніх та внутрішніх функцій держави, таких як придушення опору експлуататорських класів, господарсько-організаторської, культурно-виховної діяльності [4].

Протягом кількох наступних десятиліть здійснювався напружений науковий пошук. У результаті є всі підстави вважати, що в 60-70-х роках минулого століття радянськими вченими були сформульовані та науково обгрунтовані основні положення функціональної характеристики держави. У працях М.І. Брайніна, М.І. Байтіна, А.П. Глебова, А.І. Денисова, Л.І. Загайнова, М.І. Козюбри, Л.І. Каска, В.В. Копейчикова, О.П. Косіцина, В.Ф. Погорілка, М.І. Пискотіна, Н.В. Черноголовкіна, М.В. Цвіка та ін. питання функцій держави, їх класифікації та реалізації набули самостійного місця і значення. Було сформовано поняттєво-категоріальний апарат теорії функцій держави.

Проте вже в перші роки після розпаду СРСР стало очевидно, що ця теорія за нових умов лише певною мірою зберегла свою значущість. У пострадянський період дослідники і в Росії, і в Україні дійшли висновку, що попередня теорія, перш за все стосовно конкретних функцій держави, явно застаріла. За короткий період одні функції або зникли, або суттєво змінилися, інші, перебуваючи раніше у зачатковому стані, отримали всебічного розвитку. Початок XXI століття безперечно засвідчив, що проблеми функцій держави потребують серйозного переосмислення.

Були і спроби відійти від традиційного визначення функцій держави як основних напрямків її діяльності (деякі автори до змісту функцій включають також засоби, методи, форми та цілі державної діяльності). Л. О. Морозова запропонувала розуміти в якості функцій держави особливий механізм державного впливу на суспільні відносини та процеси, який визначає головні напрямки та зміст її діяльності з управління суспільством. Як елемент такого механізму розглядаються загальносоціальний, класовий, національний, інформаційний чинники, науково-технічний прогрес, міжнародний контекст [5, с. 68]. Проте більшість науковців не погодилися з таким баченням проблеми. На їхню думку, уразливість позиції Л. О. Морозової полягає в тому, що характеристика механізму, який обумовлює функції держави, не розкриває їхнього змісту. Отже, найбільш прийнятним і практично значущим вважається визначення функцій держави як основних напрямків діяльності держави, а також цілей методів, форм і засобів здійснення цієї діяльності. Зміст будь-якої функції у такому випадку складають наступні елементи, які взаємодіють: предмет функції; методи, форми і засоби здійснення функції [6, с. 12–13].

Предметом функцій держави науковці вважають ті суспільні відносини, які охоплюються певним напрямком діяльності держави (економічні, ідеологічні відносини, у сфері забезпечення правопорядку, оборони тощо). Цілями функції держави виступають результати, які мають бути отримані в процесі реалізації функції (вони можуть бути найближчими, проміжними, кінцевими). Цілі кожної функції складають у своїй сукупності цілі держави в цілому.

Методами здійснення функцій є методи правового регулювання суспільних відносин. Їх набір достатньо різноманітний, а сполучення залежить від характеру здійснюваної функції. Наприклад, економічна функція в сучасний період реалізується через диспозитивний метод правового регулювання, для якого є характерними автономне становище господарюючих суб'єктів і договір в якості підстави правових відносин між ними. Держава використовує наступні методи для реалізації своїх функцій: імперативний (суворо обов'язковий, такий, що не припускає відступів від правових приписів; диспозитивний (автономний); заохочувальний (такий, що стимулює бажане для особи і суспільства правомірну суспільно-активну поведінку шляхом різного роду заохочень); рекомендаційний метод, коли суб'єктам права пропонується найбільш прийнятний з точки зору держави варіант поведінки.

Форма здійснення функцій – це зовнішнє виявлення діяльності держави в тому чи іншому напрямку. Вони бувають правовими та не правовими. Серед правових форм здійснення функцій держави розрізняють: правотворчу, організаційно-виконавчу, правоохоронну.

До неправових форм здійснення функцій держави можна віднести організаційну, виховну, культурно – просвітницьку, техніко-виконавчу діяльність держави.

До засобів здійснення функцій держави правознавці відносять матеріальні предмети, речі різного роду, пристроїв, які використовуються в процесі виконання функцій [7, с. 15–17]. З розвитком цивілізації та науково-технічного прогресу засоби здійснення функцій постійно удосконалюються та оновлюються.

Завершуючи розгляд питання щодо визначення функцій держави, слід звернути увагу, що воно має витікати з основних ознак функцій. Варто погодитись з А. А. Сайдамановим, який відносить до цих ознак такі: 1) функції сучасної держави безпосередньо обумовлені об'єктивно необхідними, соціально-бажаними цілями і задачами; 2) функції держави проявляються в його фактичній діяльності, з управління суспільством; 3) функції держави нормативно регламентовані та організаційно забезпечені; 4) до процесу виконання функцій держави залучений весь механізм держави або його більша частина; 5) система функцій держави великою мірою обумовлює структуру її механізму.

Відповідно, А. А. Сайдамановим запропоновано визначення, згідно з яким функції держави – це основні, нормативно регламентовані та організаційно забезпечені напрямки фактичної діяльності держави, обумовлені головними, об'єктивно необхідними цілями, що виражають її сутність та соціальне призначення [8, с. 20–21].

На нашу думку, заслуговує на увагу і підтримку також дефініція, запропонована українською дослідницею О.Г. Варич: функції держави – «це структурно і змістовно відокремлені напрямки діяльності держави, що обумовлені системою об'єктивних факторів, є засобами реалізації завдань, відображають закономірності організації держави як складної соціальної системи, обумовлюють процес становлення, історичної зміни держав, відображають їх сутність та можливості як суб'єкта міжнародних відносин» [9, с. 31–32].

Одним з найважливіших завдань теоретико-правової науки є функціональна характеристика держави в умовах ХХІ ст. Для розв'язання цього питання треба всебічно, комплексно опрацювати поняття «сучасна держава», виявити її ознаки. При цьому правознавці мають працювати, враховуючи досягнення фахівців соціально-філософського аналізу, соціологів, політологів, економістів.

У сучасному світі держава як соціальний інститут і державна система в цілому мають досить усталену структуру соціального, політичного, економічного життя. Однак досі не склалося єдине, загальновизнане поняття «сучасна держава». Не можна обійти увагою, що далеко не всі держави сучасного світу досягли у своєму розвитку сучасного рівня, перебуваючи на периферії або взагалі на узбіччі суспільного, державного та світового розвитку.

Державознавці і правознавці мають дослідити і виділити основні ознаки сучасної держави, опрацювати пропозиції, які містяться у наукових розвідках представників інших суспільних наук. Наприклад, М. В. Єлізаров сформулював такі ознаки, яким, на його думку, має відповідати держава, щоб належати до сучасного типу: 1) чітко визначені та визнані на міжнародному рівні кордони; 2) розвинутий інститут громадянської самосвідомості; 3) професійна армія; 4) розгалужена система демократичних інститутів; 5) чітке розділення світської та релігійної влад; 6) сучасні форми та технічні засоби управління.

Спираючись на вищевикладене, зазначений автор надає визначення сучасної держави: це є «тип державної системи, яка здійснює управління суспільством, охорону його структури, що досягла високого рівня організації, розвинутих принципів та ідеалів демократії, чіткого розмежування світської та релігійної влад, застосовує прогресивні методи та засоби рішення різноманітних проблем соціального життя [10, с. 156–157]. Певна річ, не всі з цих пропозицій є безспірними, але їх варто розглянути з точки зору міждисциплінарного підходу.

Ще один важливий аспект проблеми трансформації функцій сучасної держави – вплив глобалізації. Уже в ХХ столітті глобалізаційні процеси досягали такого рівня, що просякали практично у всі сфери життя суспільства, породжуючи їх серйозні трансформації. Нині ж глобалізація досягає такого масштабу і рівня, що кидає виклик існуванню сучасної держави як соціального інституту. Держава, в силу своєї територіальності, стає нездатною адекватно контролювати та регулювати нові, глобалізовані форми соціальної взаємодії. Наприклад, в економічній сфері перед державою постає подвійна проблема: з одного боку, втрата контролю над внутрішніми ринками і збільшення власної керованості сильнішими глобальними акторами ззовні, а з іншого – втрата контролю над капіталами, що необхідні державі для власного життєзабезпечення.

Отже, у контексті проблеми функціональної характеристики держави в Україні в умовах сьогодення потребує вивчення і переосмислення низка питань: про місце кожної з основних функцій в системі функцій держави, про зміни пріоритетності функцій в зв'язку із змінами обстановки (наприклад, в Україні наразі особливого значення набуває функція забезпечення оборони країни, діяльність, спрямована на забезпечення енергетичної безпеки та ін.).

Список використаних джерел:

1. Черноголовкин Н. В. Теория функций социалистического государства / Н. В. Черноголовкин. – М., 1970. – С. 5.

2. Анцупов В. В. Экономическая функция государства: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Анцупов Владислав Владимирович. – Абакан, 2003. – С. 14; Сайдаманов А. А. Налоговая функция государства: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Сайдаманов Анатолий Акбарович. – М., 2005. – С. 10.
3. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права : Уч. пос. В 2-х т. – Т. 1. – Вып. 1 – М., 1995.
4. Манов Г. Н. Государство и политическая организация общества / Г. Н. Манов. – М., 1974. – С. 141; Сайдаманов А. А. Вказ. праця. – С. 11–12.
5. Теория государства и права. – М., 1999. – С. 68.
6. Бабаев С. В. Теория функций современного российского государства: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бабаев Сергей Владимирович. – Нижний Новгород, 2001. – С. 12–13.
7. Бабаев С. В. Вказ. праця. – С. 15–17.
8. Сайдаманов А. А. Вказ. праця. – С. 20–21.
9. Варич О. Г. Економічні функції сучасної держави: природа, зміст, тенденції розвитку в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Варич Ольга Григорівна. – К., 2006. – С. 31–32.
10. Елизаров М. В. Современное государство в эпоху глобализации: социально-философский анализ: дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Елизаров Михаил Владимирович. – Уфа, 2010. – С. 156–157.

* *Басс Денис Якович – кандидат економічних наук.*

УДК 342.57

Радим Губань *

ХОЛМЩИНА В КОНТЕКСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У 1917–1947 РР. (ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

У статті розглядається Холмщина як адміністративно-територіальна одиниця напередодні та під час Першої світової війни. Акцентується увага на тому, що евакуація російськими військами українського населення з території Холмщини призвела до етнічного дисбалансу в регіоні. У результаті українці, які на цих землях до початку Першої світової війни становили більшість, опинились у меншості, що спричинило входження Холмщини до складу Польщі після Другої світової війни.

Ключові слова: Гетьманат, Польська Народна Республіка, Холмщина, Центральна Рада, Українська Народна Республіка.

Губань Р. В. Холмщина в контексте территориального устройства украинских земель в 1917–1947 гг. (историко-правовое исследование).

В статье рассматривается Холмщина как административно-территориальная единица накануне и во время Первой мировой войны. Акцентируется внимание на том, что эвакуация русскими войсками украинского населения с территории Холмщины привела к этническому дисбалансу в регионе. В результате украинцы, которые на этих землях до начала Первой мировой войны составляли большинство, оказались в меньшинстве, что обусловило входжение Холмщины в состав Польши после Второй мировой войны.

Ключевые слова: Гетманат, Польская Народная Республика, Холмщина, Центральная Рада, Украинская Народная Республика.

Guban R. V. Kholmshchyna in the Context of Territorial Structure of Ukrainian Lands in 1917–1947 (Historical and Legal Research).

This article discusses how Kholmshchyna administrative unit before and during the First World War. Attention is drawn to the fact that Russian troops evacuated from the territory of the Ukrainian population Kholmshchyna led to the ethnic imbalance in the region. As a result Ukrainians that these lands before the First World War were the majority, were in the minority. Concludes that this has led to the entry of Poland Holm and after World War II.

Keywords: Hetmanate, the Polish People's Republic, Kholmshchyna, Central Rada, the Ukrainian People's Republic.

Останнім часом все частіше сусідні з Україною держави порушують питання про приєднання їхніх територій до нашої держави. У запропонованій статті ми не маємо на меті перерахувати всі ті території, на яких українське населення становило більшість, і які були включені до складу інших держав. У даному дослідженні ми ставимо перед собою завдання показати, яким чином Холмщина, переважну більшість населення якої склали українці, опинилася у складі Польщі. Причому ми робимо це не з метою висунення територіальних претензій до сусідньої держави і, таким чином, порушити status quo, зафіксоване у Заключному акті з безпеки і